

• ANALİZ

Darbeler ve Anayasal Meşruiyetin Sınırları: Hak ve Özgürlük Rejiminin Normatif Yıkımı

Muharrem Kılıç

DARBELER VE ANAYASAL MEŞRUIYETİN SINIRLARI: Hak ve Özgürlük Rejiminin Normatif Yıkımı

–15 Temmuz Üzerine Bir Okuma–

MUHARREM KILIÇ

COPYRIGHT © 2026

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

ISBN: 978-625-5703-61-3

Editörya: Ebrar Üzümcü, Berrin Afacan, Mustafa Said İşeri
Mizanpaj: Said Demirtaş

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüpsultan 34050 İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202 223 98 85 | Faks: 202 223 60 99
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstrasse 1, 10117 Berlin GERMANY
berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 6, 1000 Bruxelles BELGIUM
Tel: +32 2 313 39 41

İÇİNDEKİLER

ÖZET | 7

GİRİŞ | 8

ANAYASAL MEŞRUIYET: NORM VE HALK EGEMENLİĞİ | 10

ANAYASAL MEŞRUIYET: GÜÇ-ŞİDDET AYRIMI | 12

ANAYASAL MEŞRUIYET: ÇOĞULCULUK İLKESİ | 14

ANAYASAL MOMENTLER: ANAYASAL DÜZENİN İNŞA VE İHYASI | 15

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ İLKESİ VE DARBELER | 17

DEMOKRATİK SİYASALLIK VE İNSAN HAKLARI | 18

DARBELER: TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER REJİMİNİN NORMATİF YIKIMI | 20

SONUÇ YERİNE | 23

Bu analiz, 15 Temmuz darbe girişimini yalnızca anayasal düzene yönelmiş bir fiili saldırı olarak değil aynı zamanda “halk egemenliği ile çıplak güç” arasındaki ontopolitik gerilimin somutlaşmış bir tezahürü olarak değerlendirmektedir.

ÖZET

Hukuksal meşruiyetini halk egemenliği ve millet iradesinden alan anayasal düzenin silahlı güç kullanımı yoluyla ortadan kaldırılması ya da askıya alınması, modern anayasal düşüncenin temel meselelerinden birini oluşturmaktadır. Bu analiz, 15 Temmuz darbe girişimini “halk egemenliği ile çıplak güç” arasındaki ontopolitik gerilimin somutlaştığı, temel hak ve özgürlük rejiminin normatif yıkımına yönelen bir anayasal kopuş teşebbüsü olarak ele almaktadır. Çalışmada anayasal meşruiyet olgusu; norm ile kurucu halk iradesi arasındaki ilişki, güç ile şiddet arasındaki ontopolitik ayırım ve çoğulculuk ilkesi ekseninde temellendirilmektedir.

Bu kuramsal izlekte 15 Temmuz direnişi “anayasal momentler kuramı” ve “anayasal yurtseverlik” kavramı dolayısıyla incelenirken darbelerin yıkıcı niteliği ise hukukun üstünlüğü idesi ile temel hak ve özgürlükler rejiminin normatif bütünlüğü çerçevesinde analiz edilmektedir.

Anayasal düzen; halk egemenliği, temel haklar, hukuk devleti ve demokratik katılımın birbirini karşılıklı olarak mümkün kıldığı ilişkisel bir normatif bütünlük içinde varlık kazanmaktadır. Bu çerçevede 15 Temmuz direnişi; kurucu iradenin kriz anlarında anayasal düzeni yeniden inşa ve ihya eden koruyucu kapasitesini görünür kılan istisnai bir anayasal moment olarak değerlendirilmekte; darbe girişiminin akim kalması ise demokratik anayasal düzenin nihai güvencesinin hukuk içinde süreklilik kazanan millet iradesinde bulunduğunu teyit etmektedir.

GİRİŞ

Hukuksal meşruiyetini halk egemenliği ve millet iradesinden alan anayasal düzenin “silahlı güç kullanımı” yoluyla ortadan kaldırılması ya da askıya alınması, modern anayasal düşüncenin temel meselelerinden birisini oluşturmaktadır. Temelinde bu mesele bir yandan devlet iktidarının kaynağı ile hukukun bağlayıcılığı arasındaki ilişkiyi açıklarken diğer yandan anayasal metinlerin, halkın kurucu iradesinin normatif ifadesi olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. Sivil iradeye yönelen “müdahaleler, darbeler, olağanüstü yönetim biçimleri ve anayasal kopuşlar” hukukun geçerliliğinin antidemokratik ve apolitik güç odaklarından değil bizatihi demokratik siyasal meşruiyetten kaynaklanması gerektiği yönündeki anayasal tartışmanın temel meselelerini oluşturmaktadır.

Modern demokratik anayasallık yaklaşımına göre cari hukuk düzeninin en üst norm türüne karşılık gelen anayasalar, esasında halkın kurucu iradesini güvence altına alan demokratik ve katılımcı bir toplumsal sözleşmeye tekabül etmektedir. Bu doğrultuda anayasal meşruiyet “kamusal müzakere ve demokratik katılım” süreçlerinde temellenmektedir. Nitekim anayasanın meşruiyeti özgür ve eşit yurttaşların siyasal katılımıyla şekillenen demokratik irade oluşumundan doğmaktadır. Bu nedenle meşru ve/veya sivil iktidarı hedef alan askeri müdahaleler ya da darbeler, anayasal düzenin kökeninde yer alan demokratik meşruiyet zeminini yok

etmektedir. Zira demokratik hukuk devleti bir bütün olarak anayasal normların ancak ilgili anayasanın öngördüğü usuller çerçevesinde değiştirilebileceği ilkesine dayanmaktadır. Söz konusu ilkeyi yok sayan “silahlı kuvvet, cebir ve kolektif şiddet” kullanımı ise normatif sürekliliği izale eden anayasa karşıtı (anti konstitüsyonel) bir güç ve/veya zor kullanımına tekabül etmektedir.

Anayasal meşruiyetin merkezinde “halkın siyasal eşitliği ve kolektif karar alma” hakkı yer almaktadır. Zira anayasal düzen temel insan haklarını güvence altına alan kurumsal bir yapı olmakla birlikte yurttaşların eşit siyasal özne/ler olarak kamusal karar süreçlerine katılımının normatif güvencesini de oluşturmaktadır. Bu nedenle anayasal iktidarın silahlı kuvvet ve zor kullanımıyla ele geçirilmesi hem tüm anayasal prosedürlerin ihlali anlamına gelmekte hem de halkın bizatihi kendi kendini yönetme hak ve erkinin ortadan kaldırılması sonucunu doğurmaktadır. Böylelikle “anayasal meşruiyet ile demokratik temsiliyet” arasındaki yapısal kurucu ilişkinin varlığından ötürü darbeler, hukuk dışı bir iktidar değişimi olmanın yanı sıra “demokratik eşitlik” ilkesinin tümüyle yadsınması anlamına da gelmektedir.

Demokratik anayasallık perspektifi doğrultusunda halk egemenliği ilkesi, anayasal meşruiyetin kurucu zeminini oluşturmaktadır. Modern demokratik anayasal düzende hukuksal meşruiyet yalnızca normların yürürlükte olmasıyla değil aynı zamanda bu normların “halkın kurucu iradesi”, “anayasal bağlılık”, “hukuk devleti ilkesi” ve “demokratik katılım süreçleri” içerisinde süreklilik kazanmasıyla mümkün hale gelmektedir. Bu çerçevede silahlı kuvvet ve gayrimeşru güç kullanımıyla gerçekleştirilen müdahalelerin/darbelerin ya da anayasal düzeni inkıtaa uğratan fiili kopuşların demokratik siyasallık ve meşruiyet üretmesi imkansızdır. Zira bizatihi anayasal meşruiyetin kaynağını oluşturan kurucu iradenin yerini cebir yoluyla ikame etme girişimi, normatif anlamda meşruiyet rejiminden yoksunluğa mahkumdur.

Bu teorik arka plan çerçevesinde bu analiz, 15 Temmuz darbe girişimini yalnızca anayasal düzene yönelmiş bir fiili saldırı olarak değil aynı zamanda “halk egemenliği ile çıplak güç” arasındaki ontopolitik gerilimin somutlaşmış bir tezahürü olarak değerlendirmektedir. Zira bu faşizan darbe girişimi, anayasal meşruiyetin kurucu ilkesinin “çıplak güç, zor ve şiddet” değil demokratik siyasallık, insan hakları ve hukuk devleti idesi çerçevesinde kurumsallaşarak süreklilik kazanan “halk egemenliği” ilkesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle 15 Temmuz darbe girişimi, demokratik anayasal devlet açısından “kurucu irade ile cebir”, “hukuk ile şiddet” ve “meşruiyet ile zor” arasındaki ayrımın görünür hale geldiği tarihsel bir eşik olmuştur. Bu tarihsel kırılma, anayasal düzenin yalnızca korunması gereken bir kurumsal yapı olmayıp aynı zamanda insan hakları, halk

”

15 Temmuz darbe girişimi, demokratik anayasal devlet açısından “kurucu irade ile cebir”, “hukuk ile şiddet” ve “meşruiyet ile zor” arasındaki ayrımın görünür hale geldiği tarihsel bir eşik olmuştur.

egemenliği ve millet iradesi temelinde sürekli yeniden üretilen normatif bir meşruyet düzeni olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

ANAYASAL MEŞRUIYET: NORM VE HALK EGEMENLİĞİ

Normlar hiyerarşisinde en üst hukuk normu olan anayasalar, devlet organlarını tanzim etmenin yanı sıra siyasal düzenin kuruluşu, iktidarın meşruiyeti ve hukukun geçerlilik kaynağını tayin eden kurucu bir çerçeve oluşturmaktadır.¹ Bu yönüyle anayasal metinler demokratik siyasallığın varoluşsal zeminini tesis etmektedir. Bu kuramsal yaklaşım anayasanın normatif, siyasal ve toplumsal boyutlarının karşılıklı kurucu ilişkisini esas almaktadır. Modern anayasal düzen normatif bir yapı olmakla birlikte “hukuksal olan ile siyasal olan” arasındaki kurucu dinamik çerçevesinde varlık bulan bir meşruyet düzeni de oluşturmaktadır. Bu perspektifte anayasalar; hukuksal düzenin en üst normu olarak normatif geçerlilik ve siyasal meşruiyetin temelini oluşturmaktadır. Ancak demokratik siyasallığı olanaklı kılan anayasal düzenin bağlayıcılığının, salt normatif geçerlilikle açıklanması mümkün değildir. Zira hukuksal düzenin etkinliği yalnızca normların biçimsel varlığıyla değil bizatihi onları temellendiren “toplumsal rıza, siyasal meşruiyet ve kurumsal süreklilik” ilkelerinden de beslenmektedir.² Bu nedenle tüm vesayetçi müdahaleler, darbeler ve anayasal kopuşlar; anayasaların, hukuksal bir metin olmanın ötesinde normatif geçerliliği ile siyasal meşruiyetin kesişiminde varlık bulan hukuk-politik bir düzen olduğunu göstermektedir.

Anayasal düzeni, özgür ve eşit bireylerin ortak rızasının kurucu ifadesi olarak tanımlayan “toplum sözleşmesi” düşüncesine göre anayasalar, “adalet, özgürlük, insan hakları, eşitlik ve siyasal özerklik” ilkeleri üzerinden biçimlenen siyasal topluluğun meşruiyet ufkunu belirlemektedir.³ Bu yönüyle anayasal düzenin temel kaynağını, mevcut hukuksal düzen ve/veya fiili iktidar değil hukuka meşruiyet zemini sağlayan kurucu halk iradesi oluşturmaktadır. Bu anlamda kurucu iktidar; pozitif hukukun bir türevi değil anayasallık ilkesinin temel esası olarak değerlendirilmelidir. Demokratik toplumlarda tarihsel inşasını gerçekleştiren söz konusu kurucu irade, anayasal meşruiyetin “kriz, kırılma ve dönüşüm” anlarında kendisini bir süreklilik içerisinde yeniden var eden bir siyasal imkanı ifade etmektedir.

Modern anayasa teorileri, anayasal meşruiyeti “norm, egemenlik ve kurucu sözleşme” kavramsal üçlemesinin ötesinde “demokratik iletişimsellik ve kamusal

1 Bkz. Hans Kelsen, *General Theory of Law and State*, çev. Anders Wedberg (yeni giriş yazısıyla A. Javier Treviño) (New York: Routledge, 2005), 115-116, 122, 124-125.

2 Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, çev. William Rehg (Cambridge, MA: The MIT Press, 1996), 38, 135, 448, 461.

3 Bkz. John Locke, *Two Treatises of Government*, ed. Peter Laslett (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 109, 110, 113, 115; Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract and Other Later Political Writings*, ed. ve çev. Victor Gourevitch (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 50, 55, 57-58, 61; Habermas, *Between Facts and Norms*, 449.

rıza” süreçleri çerçevesinde temellendirmektedir. Siyasal iktidarın meşruiyeti, kamusal rızanın anayasal güven ve denetim mekanizmaları aracılığıyla kurucu bir siyasal otoriteye dönüşmesinden kaynaklanmaktadır. Bu perspektif doğrultusunda anayasal metinler, salt olarak egemen iradenin tek taraflı tasarrufuna indirgenemez.⁴ Tam tersine anayasalar “kamusal müzakere, siyasal eşitlik ve kolektif karar alma” süreçlerinde bir süreklilik izleği içerisinde yeniden üretilen demokratik meşruiyetin kurumsal formunu oluşturmaktadır. Bu nedenle anayasal meşruiyet, halkın özgür ve eşit politik özne ya da siyasal faillik içinde anayasal iradenin oluşumuna katılım hakkı bağlamında varlık bulmaktadır. Bu anlamda anayasalar “norm ile demokrasi” ve “hukuk ile siyasal katılım” arasındaki dinamik diyalektik üzerinden kesintisiz biçimde hep yeniden kurulan bir ilişkiselliğe tekabül etmektedir.

Tekil bir kurucu ilkeye indirgenmesi mümkün olmayan çok katmanlı bir varlık yapısına sahip olan anayasal düzenler, “normatif geçerlilik, kurucu irade, siyasal meşruiyet ve toplumsal kabul”ün kesişimselliğinde varlık bulan dinamik bir oluşa ya da siyasal imkana karşılık gelmektedir.⁵ Bu nedenle anayasal düzen, tamamlanmış bir kurumsal yapı değil millet iradesi ve halk egemenliğinin hukuk devleti içinde bitimsizce yeniden inşa olduğu ve meşruiyetini yeniden ürettiği hukuk-politik bir süreçtir. Anayasal normların meşruiyetini tesis eden temel etken normlar sıra düzeni açısından sahip olduğu formel üstünlük ya da fiili iktidarın etkililiği değildir. Bilakis anayasallığı mümkün kılan etken, kurucu iradenin demokratik meşruiyetini hukuk aracılığıyla süreklileştirebilme kapasitesidir. Bu bakımdan anayasal metinler; ortak siyasal varoluşun normatif ufkunu ve ideasını kuran ve bunu her bir çağ kuşağında yeniden inşa eden kurucu bir *praksis* olarak işlev görmektedir.

Bu çerçevede 15 Temmuz darbe girişimi yalnızca mevcut anayasal düzeni hedef alan bir cebir-şiddet teşebbüsü değil anayasanın kurucu anlamına kasteden bir kalkışma şiddetidir. Bu yönüyle demokratik anayasal düzenin kurumsal sürekliliğini hedef alan 15 Temmuz darbe girişimi; meşruiyetini millet iradesi, halk egemenliği, hukuk devleti ve demokratik katılımdan alan kurucu anayasal düzen fikrine yönelik bir kolektif şiddet biçimidir. Bu noktada anayasal düzen; vesa-yet odaklarının fiili güç ve şiddet üzerinden tesis ettiği antipolitik bir egemenlik ilişkisi değildir. Tam tersine halkın kurucu iradesinin hukuksal düzen içerisinde normatif sürekliliğini idame ettiren bir etik-politik varoluş formudur. Bu yönüyle değerlendirildiğinde 15 Temmuz darbe girişiminin bastırılması, salt olarak devle-

15 Temmuz direnişi;
anayasal düzene
ontopolitik anlamını
veren kurucu siyasal
irade, demokratik
meşruiyet ve anayasal
yurtseverliğin
kriz/kırılma
anlarında dinamik
biçimde yeniden
üretilebildiğini ortaya
koyan eşsiz ve istisnai
bir anayasal deneyim
olarak tarihe geçmiştir.

4 Bkz. Habermas, *Between Facts and Norms*, 104, 186, 442; Jeremy Waldron, *Law and Disagreement* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 101-102, 282-312; Martin Loughlin, *Foundations of Public Law* (New York: Oxford University Press, 2010), 11, 159, 169-170, 228-229.

5 Bkz. Kelsen, *General Theory of Law and State*, 114-116, 119-120; Loughlin, *Foundations of Public Law*, 159, 227-228, 235.

tin güvenlik kapasitesinin etkinliği ya da anayasal düzenin fiili olarak korunması şeklinde açıklanabilecek bir olgu değildir. Zira bu noktada temel belirleyici olan husus, anayasal meşruiyetin kaynağının “zor, şiddet, cebir ve silahlı tahakküm” değil halkın soylu direnişinde bedenlenen milletin özgür iradesi ile bu iradenin aktif siyasal katılım yoluyla görünürlük kazanmasıdır.

Bu anlamda 15 Temmuz direnişi; anayasal düzene ontopolitik anlamını veren kurucu siyasal irade, demokratik meşruiyet ve anayasal yurtseverliğin kriz/kırılma anlarında dinamik biçimde yeniden üretilmişliğini ortaya koyan eşsiz ve istisnai bir anayasal deneyim olarak tarihe geçmiştir. Bu noktada “anayasal yurtseverlik” ilkesi; siyasal meşruiyet ve kolektif aidiyetin kaynağını, “özgürlük, eşitlik, insan onuru ve hukukun üstünlüğü”nü somutlaştıran anayasal ilkelere yönelik ortak normatif aidiyette bulan anayasal-demokratik bir siyasal bağlılık tahayyülü olarak açığa çıkmaktadır.⁶ Darbe girişiminin akim kalması; demokratik anayasal düzenin temel güvencesinin silahlı güç dengeleri ve eylemsel şiddet kapasitesinde değil anayasal yurtseverliğin toplumsal kabulü ve halk egemenliğinin hukuksal biçimler aracılığıyla dinamik yeniden üretiminde içkin bulunmaktadır.

Bu yönüyle 15 Temmuz direnişi, iktidarın meşruiyetinin insan hakları ve demokratik siyasallığa olan normatif kabulden doğduğu yönündeki anayasal düşüncenin somut bir doğrulaması niteliği taşımaktadır. Tam da bu nedenle 15 Temmuz faşizan darbe girişiminin akameti, anayasal devletin özünün cebir-şiddet araçlarını tekelleştirmesinde değil bizatihi siyasal iktidarı hukuka bağlı kılan demokratik meşruiyet ilişkisini koruyabilmesinde temellenmektedir. Böylece 15 Temmuz halk direnişi; anayasal düzeni inşa ve ihya eden ve hatta yeniden üreten halk egemenliğinin normatif gücüne dayandığını gösteren kurucu bir anayasal deneyim olarak nitelendirilmelidir. Bu soylu tarihsel deneyim; anayasal düzenin gerçek dayanağının çıplak güç ve şiddet değil kolektif siyasal iradenin hukuk içinde somutlaşması olduğunu; dolayısıyla anayasal meşruiyetin hukuksal olarak örgütlenmiş “demokratik rıza” olduğunu teyit etmektedir.

ANAYASAL MEŞRUIYET: GÜÇ-ŞİDDET AYRIMI

Anayasal meşruiyet ile fiili iktidar arasındaki ontopolitik ayırım, modern anayasa kuramlarının temel meselelerinden birisini oluşturmaktadır. Buna göre siyasal otorite ve iktidar gücü; cebir-şiddet kapasitesinden değil “kamusal müzakere, toplumsal rıza ve ortak eylemsellikten (*praksis*)” doğan ilişkisel bir varoluş formudur. Buna bağlı biçimde anayasal düzen; kurumsal şiddetin değil etik-politik bir toplumsal evren kurabilme imkan ve yetisinin kurumsallaşmış ifadesine te-

⁶ Jan-Werner Müller, *Constitutional Patriotism* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007), 1, 3, 56-57.

kabül etmektedir.⁷ Bu noktada iktidar, ortak siyasal iradenin kurucu akli olarak anayasal düzenin ontolojik temelini oluştururken cebir-şiddet yalnızca belirli amaçlara hizmet eden araçsal bir zor biçimine karşılık gelmektedir. Bu nedenle cebir-şiddet eylemlerinin; zor ve baskı yoluyla geçici bir itaat durumu oluştursa da meşru bir iktidar gücü üretmesi imkansızdır. Tam tersine cebir-şiddet eylemleri ancak iktidarı aşındırarak ve anayasal zemini tahrip ederek karşı anayasalci ve antipolitik varlığını sürdürebilir.⁸ Zira bu noktada şiddet, siyasal olanı kuran değil onun varlık koşullarını inkıtaa uğratan araçsal bir müdahaledir.

Bu çerçevede vesayetçi ve cuntacı müdahaleler ve askeri darbeler, anayasal düzen ve kurumlar üzerinde fiili hakimiyet (defakto) kurabilseler de anayasal meşruiyet (*legitimitas constitutionalis*) üretmeleri olanaksızdır. Zira kurucu siyasal iradenin yerini ikame etmesi mümkün olmayan cebir ve şiddet unsuru; anayasal düzeni ancak “istisnai yönetimsellik” ilkesi üzerinden askıya alabilir. Bu yönüyle darbeler; ideal anlamda ortak siyasal iradenin kurumsallaşmış formunu oluşturan anayasal düzeni, örgütlü şiddet aracılığıyla kesintiye uğratan bir anayasal kopuşa tekabül etmektedir. Meşru demokratik anayasal düzen, zor gücünün varlığı ya da etkililiği üzerinden değil milletin “özgür, eşit ve çoğulcu” iradesinin normatif düzlemde sürekliliği çerçevesinde varlık bulmaktadır. Böylece bütün tür ve formlarıyla darbeler yalnızca siyasal iktidarın zor ve şiddet gücüyle el değiştirmesi değil aynı zamanda anayasal meşruiyetin ontolojik zeminine yönelmiş bir müdahale olarak görülmelidir.

Güç ile şiddet arasındaki ayrım temelinde değerlendirildiğinde 15 Temmuz darbe girişimi, demokratik anayasal düzende kurucu siyasal otoritenin bir tezahürü değil tam tersine siyasal olanı ortadan kaldırma potansiyeli taşıyan bir şiddet pratiği olarak ortaya çıkmaktadır. Kamusal müzakere, ortak eylemsellik ve halkın kurucu iradesi yerine “silahlı cebir, hiyerarşik zor ve araçsal tahakküm” yoluyla iktidarın ele geçirilmesi, bu girişimi anayasal meşruiyet üretme kapasitesinden yapısal olarak yoksun bırakmaktadır.⁹ Zira siyasal otorite ve meşru iktidar gücü; amaçsal bir politik bedenlenme ve bütünsel eylemsellik zemininde varlığını ifşa etmektedir. Bu ontopolitik bedenlenmeyi hedef alan şiddet terörü bu zemini inkıtaa uğratan suretiyle tüm aktör ve dinamikleriyle siyasal alanı mahkum ederek askıya almaktadır. Bu yüzden zor ve şiddet yoluyla tesis edilmeye çalışılan hiçbir antipolitik istisnai iktidar formunun; halkın müşterek siyasal varoluşundan türe-

**15 Temmuz direnişi,
militar militanistik
şiddetin siyasal
iktidar üretme
kapasitesinden yoksun
oluşunu, doğrudan
eşsiz bir tarihsel
tecrübe dolayısıyla
açığa çıkarmıştır.**

7 Bkz. Hannah Arendt, *The Human Condition*, 2. Baskı (yeni giriş yazısıyla Danielle Allen) (Chicago: University of Chicago Press, 2018), 198, 200-202, 244-245.

8 Hannah Arendt, *On Violence* (New York: Harcourt, Brace & World, 1970), 41, 44, 49, 51, 53.

9 Bkz. Arendt, *The Human Condition*, 200-202, 222, 228.

yen kurucu iradeyi ikame etmesi düşünülemez. Bu anlamda zor ve şiddet; meşru bir siyasal otorite ve iktidar gücü üretmemekte yalnızca meşru siyasal otoritenin izalesi ya da yokluğu durumunda varlık gösteren vesayet aygıtı olarak bir ikame mekanizması biçiminde işlev görmektedir. Zira anayasal meşruiyet, “insan hakları, kamusal özgürlük, kolektif özneleşme ve halk egemenliği”nin sürekliliği içerisinde inşa olan bir ontopolitik varoluş formudur.

Bu teorik düzlemde değerlendirildiğinde 15 Temmuz darbe girişimi; demokratik güç/otorite ile şiddet arasındaki hukuk-politik ayrımın tarihsel bir yoğunlaşma noktası olarak görülmelidir. Zira silahlı güç, cebir ve şiddet yoluyla anayasal düzeni imha etme yönündeki kötücül irade; siyasal olanı kuran müşterek demokratik eylem zeminini askıya almaktadır. Darbeci kolektif şiddet eylemi karşısında varlığını ortaya koyan demokratik konsolidasyon ise meşruiyetin kaynağının zor ve şiddet değil ortak siyasal varoluş olduğunu tarihin tanıklığında ortaya koymuştur. Bu nedenle 15 Temmuz direnişi, militer militanistik şiddetin siyasal iktidar üretme kapasitesinden yoksun oluşunu, doğrudan eşsiz bir tarihsel tecrübe dolayısıyla açığa çıkarmıştır. Bu noktada zor ve şiddet; inşai bir güç/otorite değil yalnızca siyasal bütünlüğü kesintiye uğratan yıkıcı bir dışsal müdahale olarak belirlemektedir.

ANAYASAL MEŞRUIYET: ÇOĞULCULUK İLKESİ

Anayasal meşruiyet, demokratik siyasallığın kendisinde temellenen bir ontopolitik yapıya işaret etmektedir. Bu çerçevede siyasal düzen, bireylerin eşit hak özneleleri olarak kamusal akıl yürütme ve ortak karar alma süreçlerine katılımı üzerinden varlık kazanmaktadır. Bu noktada “siyasal iradenin oluşumuna katılım hakkı, müzakere, parlamenter temsil ve çoğulculuk” ilkeleri halk egemenliği ve millet iradesinin kurucu koşullarını oluşturmaktadır.¹⁰ Bu yüzden anayasalar, meşruiyetini dışsal bir normatif otoriteden değil süreklilik arz eden demokratik katılım ve kolektif irade üretiminin içkin dinamiğinden almaktadır. Bu ontopolitik dinamik inkıta uğradığında ise yalnızca kurumsal yapı değil siyasal eşitlik ve ortak karar alma kapasitesinin kendisi de ortadan kalkmaktadır.

Darbeler, bu yönüyle anayasal düzenin dışsal bir ihlali olmaktan öte demokratik siyasal meşruiyetin varlık koşullarını oluşturan süreçlerin askıya alınması anlamına gelmektedir. Bu minvalde “serbest oy hakkının devre dışı bırakılması”, “müzakere alanlarının ortadan kaldırılması” ve “parlamentonun işlevsizleştirilmesi” siyasal çoğulluğun tekil bir irade altında eritilmesi sonucunu doğurmaktadır. Böylelikle darbeler, siyasal alanın çoğulcu üretim zemininin izale edilmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu antipolitik pratikler ile antagonistik mücadele biçimlerinin varlık bulduğu durumlarda açığa çıkan “istisna”

10 Bkz. Habermas, *Between Facts and Norms*, 182, 186; Waldron, *Law and Disagreement*, 69-72, 101-102, 159-160, 255-256.

yapıları, anayasal demokratik meşruiyet üretim kapasitesi inkıta uğramış bir anti anayasalci tahakküm biçimine dönüşmektedir. Bu çerçevede darbeler yalnızca anayasal düzenin kesintiye uğratılması değil onu mümkün kılan demokratik rasyonalite ve eşit siyasal faillik ilkesinin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. “Müzakere, oy hakkı ve temsil” mekanizmalarının cebir yoluyla devre dışı bırakıldığı bir durumda, ortak toplumsal iradenin ürünü olmaktan çıkan siyasal düzen tümüyle demokratik meşruiyet üretme kapasitesini yitirmektedir.¹¹ Bu yüzden darbeler, ikame bir normatif düzenin kurulması değil meşruiyetin kaynağını oluşturan demokratik sürecin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir.

15 Temmuz darbe girişimi, salt anayasal düzeni kurumsal düzeyde hedef alan bir müdahale değil aynı zamanda demokratik anayasallığın kurucu koşulunu oluşturan “özgür ve eşit siyasal faillik” ilkesini izale etmeye yönelik bir kalkışma olarak değerlendirilmelidir. Zira anayasal meşruiyet, halkın eşit siyasal özneler olarak karar alma süreçlerine kesintisiz ve etkin katılımından doğan bir “demokratik rasyonalite” ilkesine dayanmaktadır. Söz konusu demokratik katılımın cebir yoluyla askıya alınması yalnızca siyasal iktidarın dönüşümünü değil anayasal düzeni mümkün kılan kurucu normatif zemin ve demokratik değerlerin çözülmesini/çöküşünü ifade etmektedir. Bu yönüyle darbe girişimi “çoğulculuk, siyasal eşitlik ve kamusal akıl yürütme” temelinde işleyen anayasal meşruiyet rejimine yönelmiş politik bir kırılma olarak görülmelidir. Söz konusu girişimin başarısızlıkla sonuçlanması ise anayasal düzenin taşıyıcısı olan halk egemenliğinin kriz anlarında ortak siyasal akıl ve toplumsal irade üretme ve demokratik katılım kapasitesini koruma refleksini ortaya koymuştur.

ANAYASAL MOMENTLER: ANAYASAL DÜZENİN İNŞA VE İHYASI

Anayasal momentler, “kurucu siyaset” ile “olağan siyaset” arasındaki kırılmalar üzerinden performatif biçimde dinamik bir egemenlik pratiği olarak varlık göstermektedir. Bu yönüyle anayasalar, sabit bir dizgesel yapı ya da normlar sistemi değil belirli tarihsel eşiklerde yoğunlaşan kolektif toplumsal iradenin kendisini yeniden inşa ettiği bir etik-politik oluş sürecine tekabül etmektedir. Anayasal momentler, tarihsel eşiklerde yeniden kurulan ve anlamını kesintisiz kamusal müzakere içerisinde üreten bir siyasal dinamığe karşılık gelmektedir. Bu momentumun var ettiği anayasal düzen, çağ kuşaklarının ortak kaderi ve siyasal kimliği üzerine yürüttüğü kurucu müzakereler aracılığıyla kendisini biteviye yeniden üretmektedir. Bu bakımdan anayasal metinler, geçmişin mirasını geleceğe aktaran kapalı

¹¹ Bkz. Waldron, *Law and Disagreement*, 15-16, 69, 102, 232-233; Habermas, *Between Facts and Norms*, 38, 170, 186, 449.

bir yapı değil her bir çağ kuşağının meşruiyet ufkunu yeniden açtığı dinamik bir siyasal varoluş biçimi olarak açığa çıkmaktadır.¹²

Tarihsel kırılmalar ve momentler aracılığıyla kendisini inşa eden dinamik bir politik varoluş biçimi olarak anayasal düzen; olağan dönemlerde rutinleşen prosedürel karar mekanizmalarıyla işlevselliğini ortaya koymaktadır. Ancak içkin varoluşsal dinamiğiyle söz konusu düzen, kimi kurucu eşikler ve tarihsel anlarda

15 Temmuz direnişi, kurucu irade ve iktidarın yalnızca anayasallığın bidayetine özgülenebilecek bir tarihsel moment değil tam tersine anayasal düzeni tehdit eden kırılma anlarında onu yeniden inşa ve ihya eden koruyucu bir siyasal kapasite olduğunu kanıtlamıştır.

rutinsel sürekliliği kesintiye uğratarak “halk egemenliği ve millet iradesi” ilkesini doğrudan görünür kılmakta ve anayasal çerçevenin yeniden tanımlanmasına imkan sağlamaktadır. Böylelikle anayasal meşruiyet kendisini yalnızca süreklilik içerisindeki rutinsellikte değil aynı zamanda “tarihsel kırılmalar, momentler ve yapısal kopuşlar” aracılığıyla da yeniden üreten bir “politik inşa” olarak ortaya koymaktadır.

Bu perspektif doğrultusunda değerlendirildiğinde sistemsel krizler; anayasal düzenin kurucu potansiyelinin açığa çıktığı ve egemenliğin yeniden yoğunlaştığı bir siyasal eşik olarak varlık göstermektedir. Bu anlamda anayasal metinler, “toplumsal mobilizasyon, kamusal bilinç ve kolektif irade”nin kesişiminde sürekli yeniden kurulan dinamik bir siyasal düzeni inşa etmektedir. Öyle ki kriz anlarında açığa çıkan kurucu ve koruyucu dinamiğiyle kendisini yeniden üreten bir egemenlik formu olarak anayasalar, tarihsel kırılma anlarında millet iradesinin hukuk-politik bir varoluşsal alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede 15 Temmuz darbe girişimi karşısındaki direniş, anayasal düzenin dışında konumlanan bir “istisna hali” değil bizatihi bu düzenin sahibi olan siyasal toplumun kendisini koruma ve yeniden kurma kapasitesini görünür kılan bir karşı anayasal moment olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira anayasal düzeni askıya alma girişimi karşısında direniş gösteren yurttaşlar demokratik siyasal düzeni korumak adına kamusal alanlara mobilize olmuştur. Anayasal amaçsallığı idame ettirme amacına matuf biçimde “aktif direnme hakkı”¹³ olarak tanımlanabilecek olan bu soylu direniş, anayasal meşruiyeti koruyabilmek adına halk egemenliğinin kriz anlarında yeniden ürettiği siyasal dinamizmi ortaya koymuştur. Yurttaşların kamusal bilinçle mobilize olarak sergiledikleri direniş hakkı; anayasal düzenin amaçsal işlevselliğinin kesintiye uğradığı bir anti anayasallık durumu oluşturmamıştır. Bilakis bu direniş “anayasal yurtseverlik” ilkesi çerçevesinde anayasal düzenin halk iradesi temelinde yeniden teyit edildiği kurucu eşik olarak varlık kazanmıştır. Nihayetinde bu durum anayasal düzenin sürekliliğinin yalnızca

¹² Bkz. Bruce Ackerman, *We the People: Volume 1: Foundations* (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1991), 6, 7, 9, 19, 23, 34; Loughlin, *Foundations of Public Law*, 227, 301, 311.

¹³ Bkz. Locke, *Two Treatises of Government*, 109, 115; Burcu Değirmencioglu, *John Locke’un İhtilal Teorisi Bağlamında “Arap Baharı” Sürecinin Değerlendirilmesi* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2016), 58.

kurumsal normlara değil kriz anlarında açığa çıkan soylu kolektif siyasal pratiğe dayandığını göstermektedir.

Türk siyasi tarihinde istisnai bir anayasal moment ve eşik olarak kaydedilmesi gereken 15 Temmuz direnişi, demokratik siyasal öznenin kurucu ve koruyucu iradesinin bir tecessümü olarak ortaya çıkmıştır. Bu eşsiz tarihsel deneyim, anayasal meşruiyetin nihai dayanağının fiili güç değil halk egemenliğinin kriz anlarında yeniden görünür hale gelen kurucu karakteri olduğunu göstermiştir. Bu yönüyle 15 Temmuz direnişi, kurucu irade ve iktidarın yalnızca anayasallığın bidayetine özgülenebilecek bir tarihsel moment değil tam tersine anayasal düzeni tehdit eden kırılma anlarında onu yeniden inşa ve ihya eden koruyucu bir siyasal kapasite olduğunu kanıtlamıştır. Dolayısıyla anayasal düzen; demokratik meşruiyetini halkın etkin siyasal katılımı, anayasal yurtseverlik ve ortak sorumluluk bilinci düzleminde hep yeniden üreten, yaşayan bir normatif siyasal düzen olmuştur.

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ İLKESİ VE DARBELER

Anayasal meşruiyet, cari hukuk düzeninin kaçınılmaz biçimde sahip olması gereken normatif nitelikleri de kapsamaktadır. Bu perspektifte hukuksal düzen, yürürlükte bulunan kurallar bütünü olmanın ötesinde “genellik, öngörülebilirlik, tutarlılık, kurumsal süreklilik ve ilkesel bütünlük” gibi ölçütlerle anlam kazanan normatif bir düzene tekabül etmektedir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü idesi, fiili iktidarın hukuksallığını temin edecek teknokratik bir biçimsellik değil daha çok siyasal iktidarı hukukla sınırlayan ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan kurucu bir meşruiyet ilkesidir. Bu yüzden hukuksal geçerlilik ve meşruiyet, salt olarak normların yürürlükte bulunmasına değil bizatihi onların hukuk devletini mümkün kılan içsel rasyonalite ve etik-politik bütünlüğü taşımasına bağlı bulunmaktadır.¹⁴

Bu yönüyle darbeler yalnızca anayasal düzeni inkıtaa uğratan apolitik ve antidemokratik müdahaleler olmayıp aynı zamanda hukuksal düzenin normatif varlık koşullarını ortadan kaldıran anayasal kopuşlar olarak da ortaya çıkmaktadır. Cebir ve şiddet kullanımı üzerinden tesis edilen anti legalistik düzen her ne kadar biçimsel anlamda normlar üretse de “öngörülebilirlik, hukuksal güvenlik, kurumsal süreklilik ve ilkesel tutarlılık” gibi hukuk devletinin kurucu niteliklerini askıya almasından ötürü bu atipik düzenin anayasal meşruiyet üretmesi olanaksızdır. Bu nedenle darbe sonrasında ortaya çıkan yapılar, hukuksal düzeni var eden normatif doku, etik-politik zemin ve kurumsal yapıyı çöküntüye uğratmaktadır. Zira anayasal düzeni var eden temel etken, hukukun üstünlüğü prensibini kesintisiz biçimde yeniden üreten “demokratik siyasallık, anayasal meşruiyet ve hukuk devleti” ilkeleridir.

¹⁴ Ronald Dworkin, *Law's Empire* (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1986), 93, 95-96.

Hukukun üstünlüğü prensibi hukuksal meşruiyeti; saltlıkla normların yürürlükte bulunmasına değil “hukukun öngörülebilirlik, kurumsal bağlılık, bağımsız yargı, ilkesel tutarlılık ve bireyin davranışlarını hukuk aracılığıyla yönlendirebilme” kapasitesine dayandırmaktadır. Bu kavrayış doğrultusunda hukuksal düzen, siyasal iktidarın araçsallaştırımına konu olan bir aygıt değil onu sınırlayan kurucu bir normatif düzene tekabül etmektedir. Dolayısıyla hukuksal geçerlilik, fiili iktidarın iradesinden değil bizatihi hukuk düzeninin kendi “iç rasyonalitesi, kurumsal sürekliliği ve ilkesel bütünlüğü”nden doğmaktadır. Buna bağlı biçimde hukuksal düzenin meşruiyeti de ancak bu bütünlüğü koruyabildiği ölçüde varlık ve anlam kazanmaktadır.¹⁵

Bu noktada anayasal meşruiyet yalnızca kurucu iradenin kaynağına değil hukukun kendi normatif bütünlüğünü sürdürebilme kapasitesine dayanmaktadır. Bu nedenle cebir ve şiddet yoluyla kurulan ve normlar ihdas eden hiçbir apolitik yapı, hukuksal düzenin ontopolitik ve etik-politik zeminini yeniden inşa edemez. Zira darbeler, meşruiyet temelinde hukuksal düzeni olanaklı kılan tüm idesel ve formel normatif varlık koşullarını imha etmektedir. Bu perspektiften 15 Temmuz darbe girişimi yalnızca anayasal iktidarı ele geçirmeye yönelik bir kalkışma teşebbüsü olarak değil aynı zamanda hukukun üstünlüğünü mümkün kılan normatif ve kurumsal zemine yönelmiş bir anayasal kopuş girişimi olarak da görülmelidir. Zira silahlı müdahaleler, hukuku kurucu bir ilke olmaktan çıkarıp apolitik bir çıplak güç girişiminin araçsal bir unsuruna indirgemektedir. Halbuki demokratik anayasal düzen, hukukun üstünlüğü ile halk egemenliğinin karşılıklı olarak birbirini üreten normatif sürekliliği içinde dinamik varoluşunu idame ettirebilmektedir. Bu yüzden 15 Temmuz darbe girişimi hukuk ile çıplak güç arasındaki ontopolitik ayrımın görünür hale geldiği tarihsel bir eşik olarak anlam kazanmaktadır. Bu tarihsel eşik; anayasal meşruiyetin kaynağının, hukuk devletini mümkün kılan normatif bütünlük ve demokratik kurumsallığın korunması olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

DEMOKRATİK SİYASALLIK VE İNSAN HAKLARI

15 Temmuz darbe girişimi “norm, egemenlik, kurucu iktidar, güç ile şiddet ayrımı, hukukun üstünlüğü ve demokratik meşruiyet” gibi teorik eksenlerin soyut düzleminden çıkararak somut bir sınanma alanına dönüştüğü tarihsel bir eşik anına tekabül etmektedir. Bu yönüyle klasik darbe tanımları kapsamında değerlendirilmesi mümkün olmayan 15 Temmuz darbe girişimi, kökeninde anayasal düzenin kurucu ilkelerine yönelen bütüncül bir “askıya alma teşebbüsü” olarak görülmeli-

¹⁵ Bkz. Joseph Raz, *Between Authority and Interpretation: On the Theory of Law and Practical Reason* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 233-234, 332-335; Dworkin, *Law's Empire*, 95-96, 134, 166.

dir. Söz konusu darbe girişimi yalnızca iktidarın zor yoluyla yeniden örgütlenmesi değil “norm, güç/otorite ve meşruiyet” arasındaki yapısal ilişkinin askıya alındığı bir tarihsel kırılma momenti olarak anlam kazanmaktadır. Öyle ki 15 Temmuz darbe girişimi ne normatif geçerlilik üretme kapasitesine ne de kurucu bir siyasal karar ihdas etme kudretine sahiptir. Zira bu darbe girişimi hukuksal prosedürlerin içkin sürekliliğini inkıtaat uğratan dışsal bir “zor-şiddet momenti” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasal otorite ya da meşru güç, “ortak eylem ve kamusal rızanın sürekliliği”nden doğan ilişkisel bir kapasiteye tekabül ederken cebir ve şiddet eylemleri ise bu zemini parçalayarak siyasal olanı araçsal zor düzeyine indirgemektedir.¹⁶ Bu çerçevede 15 Temmuz darbe girişimi, kamusal gücün üretimi değil onu ikame etmeye yönelen örgütlü şiddetin anayasal düzene müdahalesi olarak kabul edilmelidir. Benzer biçimde hukukun üstünlüğü perspektifinden bakıldığında söz konusu müdahale ya da girişim, “öngörülebilirlik, süreklilik, ilkesel tutarlılık ve normatif bütünlük” gibi hukuk devletinin temel koşullarını eş zamanlı biçimde askıya alan yapısal bir kırılma üretmiştir. Böylelikle bu kırılma, hukuksal düzenin normatif bütünlüğünü mümkün kılan kurucu zeminin kendisini de hedef almıştır. Darbe girişimlerinin cari anayasal düzeni askıya alma veya istisna lehine normatif olanı geri çekme durumu; demokratik eşitliğin dayandığı kamusal karar süreçlerinin sürekliliğini kesintiye uğratarak siyasal olanı kolektif özleşme alanından çıkarıp zor ilişkileri düzlemine indirgemektedir.

Halbuki demokratik siyasallık ve anayasal meşruiyet fiili güçten değil “hukuk devleti, temel haklar, demokratik katılım ve halk egemenliği”nin oluşturduğu normatif bütünlük düzleminde anlam kazanmaktadır. Söz konusu bütünlük, anayasal düzenin yalnızca kurumsal bir yapı değil aynı zamanda sürekli yeniden üretilen siyasal ve normatif bir ilişkisellik olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁷ Bu yüzden bu kurucu bütünlüğü hedef alan bir kırılma eşiği olarak 15 Temmuz darbe girişimi, anayasanın gerçek dayanağının silahlı güce dayalı üstünlük değil halk egemenliğinin hukuk içinde süreklilik arz eden normatif otoritesi olduğu gerçeğini görünür kılmaktadır. Böylelikle anayasal düzenin muhafazası; özgürlükler rejimi ve demokratik siyasallığın sürekli yeniden kurulduğu bir siyasal sorumluluk alanı olarak açığa çıkmaktadır.

Demokratik siyasallığı hedef alan 15 Temmuz darbe girişimi yalnızca belirli hakların ihlalini değil yanı sıra temel hakların varlık kazandığı normatif ve kurumsal zemini de tahribe yönelmiş bir kalkışmadır. Zira “yaşam hakkı, kişi özgürlüğü, güvenlik hakkı, ifade özgürlüğü ve siyasal katılım” gibi temel haklar,

Demokratik siyasallığı hedef alan 15 Temmuz darbe girişimi yalnızca belirli hakların ihlalini değil yanı sıra temel hakların varlık kazandığı normatif ve kurumsal zemini de tahribe yönelmiş bir kalkışmadır.

¹⁶ Arendt, *The Human Condition*, 200-202, 228-230.

¹⁷ Loughlin, *Foundations of Public Law*, 156, 159, 186, 229-230.

soyut ve bireysel nitelikler olmaktan ziyade ancak hukukun üstünlüğü, anayasal istikrar ve kurumsallaşmış kamusal düzen bağlamında gerçeklik kazanabilen ilişkiyel normatif yapılar olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Bu yönüyle darbeler ya da silahlı müdahaleler; temel hak ve özgürlükler rejiminin maddi içeriği ve esasına yönelmekten önce onları mümkün kılan politik ve legalistik sürekliliği kesintiye uğratmak suretiyle hakların “uygulanabilirlik zemini ve ufkunu” ortadan kaldırmaktadır. Nihai anlamda bu durum temel hakları ihlal etmenin ötesinde hakların etkili ve anlamlı biçimde kullanılabilirdiği ortak siyasal habitatu ya da demokratik evreni imha etmektedir.

Bu çerçevede insan hakları yalnız bireyin kamusal otorite karşısındaki mahfuz güvence altındaki alanını ifade etmekle kalmayıp demokratik kamusal içerisinded kesintisiz biçimde yeniden üretilen “performatif ve normatif” bir ilişkisellik durumu da oluşturmaktadır. Demokratik siyasal alana yönelen tüm müdahaleler ve/veya darbeler ise bu ilişkiselliği oluşturan kamusal düzeni parçalayarak bireyi “hak öznesi” olmaktan çıkaran bir belirsizlik ve güvensizlik alanı meydana getirmektedir. Böylelikle temel insan hakları, normatif güvence rejiminden koparak fiili güç ilişkileri ve kolektif şiddet eylemlerine maruz bırakılmaktadır.

Bu yüzden 15 Temmuz darbe girişiminin insan hakları açısından önemi; hak ve özgürlükler rejiminin taşıyıcısı olan anayasal ve siyasal bütünlüğün şiddet yoluyla askıya alınmasının, insan haklarının kendisini mümkün kılan ontopolitik zemini nasıl kırılanlaştırdığını görünür kılmasında yatmaktadır. Öyle ki bu darbe girişimi, anayasal düzeni askıya almaya yöneldiği ölçüde, hakların hem korunma imkanını hem de kamusal alanda icra edilebilirliğini zedeleyen derin bir politik kırılma oluşturmuştur. Bu kırılma insan haklarının statik bir normlar dizgesi değil toplumsal ve siyasal özneleşme süreçleri düzleminde sürekli yeniden kurulan dinamik bir meşruiyet ufkunu da göstermektedir. Bu yüzden 15 Temmuz darbe girişimi, insan haklarının varlık koşulları ile onları mümkün kılan siyasal düzen arasındaki bağı açığa çıkaran felsefi bir sınır deneyimi oluşturmaktadır. Güvencesizlik tehdidi oluşturan bu sınır deneyiminde insan haklarının anlamı yeniden belirginleşmektedir.

DARBELER: TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER REJİMİNİN NORMATİF YIKIMI

Anayasal demokrasi; çoğunluk iradesinin sınırsız egemenliği karşısında temel hak ve özgürlüklerin normatif önceliği üzerine kurulu gerilimli bir hukuksal düzen olarak tezahür etmektedir. Söz konusu düzende anayasalar, siyasal iktidarı kuran

¹⁸ Bkz. Dworkin, *Law's Empire*, 93, 166; Raz, *Between Authority and Interpretation*, 192-193, 234-235.

bir araç olmaktan ziyade onu sürekli sınırlandıran, temel hak ve özgürlükler temelinde meşruiyetin çerçevesini tayin eden kurucu bir normatif zemini oluşturmaktadır. Hukuksal geçerlilik ile meşruiyet ilkesi arasındaki ayrım; pozitif hukukun biçimsel geçerliliği ile siyasal iktidarın demokratik meşruiyeti ve normatif geçerliliği arasındaki gerilime işaret etmektedir. Herhangi bir hukuksal normun usulüne uygun biçimde yürürlüğe konulmuş olması söz konusu normun “adalete yönelmişlik” ile normatif meşruiyeti haiz olduğu anlamına gelmemektedir. Benzer biçimde çoğunluk iradesi de “anayasal sınırlar, temel haklar ve hukuk devleti” ilkeleriyle sınırlandırılmadığı sürece anayasal meşruiyetin kaynağı olması mümkün değildir.¹⁹ Bu yüzden anayasal demokrasilerde meşruiyet ilkesi, salt çoğunluğun iradesinden değil söz konusu iradenin evrensel temel hak ilkeleri ve anayasal normatiflik içinde sınırlandırılmasından doğmaktadır. Buna bağlı olarak anayasal düzen, hakların güvence altına alındığı ölçüde demokratik ve demokratik katılımın sürdüğü ölçüde de hukuksal bir nitelik kazanmaktadır. Bu noktada temel hak ve özgürlükler rejimi söz konusu düzenin kurucu yansıması ya da zorunlu uzantısı olmayıp onu mümkün kılan kurucu ön koşulunu oluşturmaktadır.

Bu çerçevede darbeler; temel hak ve özgürlükler rejiminin normatif zeminini ortadan kaldıran yapısal bir kopuşa tekabül etmektedir. Darbelerin siyasal alanı paralize edici etkisi üzerinden anayasal düzenin askıya alınmasıyla birlikte yargısal denetim zayıflamakta, parlamenter temsil ilkesi inkıtaa uğramakta, temel hak ve özgürlük güvenceleri fiilen etkisizleşmektedir.²⁰ Böylece hukuksal düzen, hak-özgürlük temelli koruyucu niteliğini yitirerek araçsal bir iktidar aygıtına dönüşmektedir. Bu yıkıcı dönüşüm durumu, anayasal demokrasinin yalnızca kurumsal düzlemde değil eş zamanlı olarak normatif bütünlüğünün de çözülmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden darbeler; hukuksal düzenin hak ve özgürlük temelli meşruiyet yapısını ortadan kaldıran ve anayasal sürekliliği kesintiye uğratan normatif bir yıkım süreci olarak işlev görmektedir.

Temel hak ve özgürlükler rejiminin normatif varlığını mümkün kılan kurucu bir meşruiyet ufku olarak beliren anayasal meşruiyet matrisinin izalesi, söz konusu rejimin dayandığı hukuksal zemin ve normatif bütünlüğün parçalanması anlamına gelmektedir. Zira temel hak ve özgürlükler, kendisini güvence altına alan anayasal yapı dışında bağımsız bir varlık sürdürebilen özler olmayıp bilakis söz konusu yapının dinamik bünyesinde anlam ve geçerlilik kazanan normatif entiteler ve performatif eylemselliklerdir. Bu yüzden anayasal kopuş, tekil anlamda bir siyasal dönüşüm değil hakların varlık koşulunu oluşturan

15 Temmuz direnişi, anayasal düzenin muhafazasının aynı zamanda insan hakları, hukuk devleti ve demokratik meşruiyetin sürekliliği anlamına geldiğini ortaya koyan tarihsel bir eşik olarak varlık bulmuştur.

¹⁹ Dworkin, *Law's Empire*, 93, 96, 166.

²⁰ Waldron, *Law and Disagreement*, 69-70, 243-244.

meşruiyet düzeninin iç bünyesinin çözülmesi anlamına gelmektedir.²¹ Sözü edilen haklar rejimini tahkim eden ve güvencelerini üreten anayasal kurumlar ise siyasal iktidarın kurucu anayasal ilkeleri ihlalini engelleyen salt teknik sınırlar değil meşruiyetin varlık koşulunu oluşturan yapısal zorunluluklar olarak işlev görmektedir.²²

Temel hak ve özgürlükler rejimini güvence altına alan anayasal siyaset, kurucu irade üretimini performatif eylemsellik içerisinde bizzat icra eden bir siyasal oluş süreci olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda temel haklar, önceden tesis edilmiş sabit normlar değil kamusal aklın müzakere temelli pratiğinde bir süreklilik içerisinde yeniden inşa ve ihya edilen kurucu edimler olarak anlam kazanmaktadır. Bu nedenle hak ve özgürlük temelli anayasal siyaset, tarihsel süreç içerisinde kendisini diyalektik biçimde yeniden açımlayan ve yeniden kuran dinamik bir meşruiyet ufku olarak varlık bulmaktadır.²³ Bu çerçevede darbeler bir yandan siyasal iktidarın cebir yoluyla devrilmesi anlamına gelirken diğer yandan da haklar rejiminin askıya alınmasıyla birlikte hukukun normatif karakterini aşındıran çift yönlü kırılma üretmektedir. Anayasal düzenin ortadan kalkmasıyla hak ve özgürlükler rejimi koruyucu çerçevesini yitirmekte, hukuksal meşruiyet yerini çıplak güç ilişkilerine bırakmaktadır. Bu noktada anayasal demokrasi; temel haklar rejiminin varlığını olanaklı kılan normatif koşullar bütününe adı olarak belirlemektedir. Söz konusu normatif koşulların çökmesi ya da çözülmesi ise hukukun biçimsel varlığından ziyade onu mümkün kılan meşruiyet zemininin ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Bu çerçevede 15 Temmuz darbe girişimi, temel hak ve özgürlükler rejiminin normatif bütünlüğü ve anayasal meşruiyetin kurucu zeminini hedef alan çok katmanlı bir kırılma oluşturmuştur. Zira anayasal demokrasi, “insan onuru, özgürlük, eşitlik ve hukuksal güvenlik” gibi temel hakları her türlü apolitik tasarrufun üzerinde konumlandıran kurucu bir normatif düzen inşa etmektedir. Bu yüzden darbe ya da silahlı müdahaleler, temel hak ve özgürlükler rejiminin asli varlık koşullarını oluşturan anayasal çerçeveyi askıya alarak meşruiyet ilkesini yadsımaktadır. Bu bakımdan 15 Temmuz direnişi, anayasal demokrasinin temel hak ve özgürlükler rejiminin ontopolitik güvencesini temin eden normatif bir bütünlük olduğunu göstermiştir. Bu direniş, anayasal düzenin muhafazasının aynı zamanda insan hakları, hukuk devleti ve demokratik meşruiyetin sürekliliği anlamına geldiğini ortaya koyan tarihsel bir eşik olarak varlık bulmuştur.

²¹ Dworkin, *Law's Empire*, 93, 95-96.

²² Ackerman, *We the People*, 9-10.

²³ Ackerman, *We the People*, 7, 34.

SONUÇ YERİNE

Türk siyasi tarihi açısından 15 Temmuz darbe girişimi, modern anayasal düşüncenin temel gerilimlerini görünür kılan bir sınır deneyimi olarak ortaya çıkmıştır. “Norm ile şiddet”, “hukuk ile cebir”, “kurucu irade ile örgütlü zor” ve “meşruiyet ilkesi ile fiili güç” arasındaki ayrımlar, bu tarihsel momentte soyut teorik ayrımlar olmaktan çıkarak doğrudan siyasal gerçeklik çerçevesinde somutlaşmıştır. Anayasal düzeni “cebir ve şiddet” yoluyla ortadan kaldırmaya yönelik bu cuntacı darbe girişimi, anayasal düzenin varlık koşullarının hangi ilkelere dayandığının açığa çıkması bakımından da kurucu bir düşünsel eşik niteliği taşımaktadır.

Çeşitlenen kuramsal yaklaşımların ortak zemini anayasal meşruiyetin, hiçbir biçimde salt-saf bir fiili güç, zor kapasitesi ya da iktidarın ele geçirilmesinden türetilmeyeceğini ortaya koymaktadır. Kurucu iktidar teorilerinden demokratik meşruiyet yaklaşımlarına, güç-şiddet ayrımından hukukun üstünlüğü anlayışları ve insan hakları kuramlarına kadar uzanan bu çeşitlenen düşünsel izlek, anayasal düzenin özünü oluşturan temel unsurun normatif-siyasal bir bütünlük olduğunu göstermektedir. Söz konusu normatif bütünlük, “halk egemenliği, temel haklar, hukuk devleti ve demokratik katılım”ın birbirini karşılıklı olarak mümkün kıldığı ilişkisel bir yapı biçiminde varlık göstermektedir.

Bu noktada 15 Temmuz’un açığa çıkardığı en temel teorik saptama; anayasanın yalnızca bir metinsel örgü ya da kurumsal yapı olmayıp dinamik bir süreklilik içerisinde yeniden üretilen bir meşruiyet ilişkisi olduğunu ortaya koymasındır. Bu yönüyle anayasal düzen yalnızca bu ilişkisel bütünlük içerisinde kendi özgül varlığını sürdürebilmektedir. Ters durumda ise hukuksal düzen, normatif içeriğinden koparak salt biçimsel ya da formel bir görünüm kazanmaktadır. Dolayısıyla anayasal devletin korunması yalnızca mevcut kurumların muhafazası değil bu kurumları mümkün kılan “demokratik, etik-politik ve hukuk-politik” zeminin sürekli olarak yeniden inşası anlamına gelmektedir. Söz konusu zeminin kırılmasını ve aynı zamanda dayanıklılığını görünür kılan tarihsel bir eşik olarak 15 Temmuz; anayasal meşruiyetin nihai dayanağının fiili güç değil halk egemenliğinin hukuk içinde süreklilik kazanan normatif otoritesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak 15 Temmuz, anayasal düzenin cebirle değil hukukun normatif otoritesi ve millet iradesinin meşruiyet üretici kudretiyle varlığını sürdürdüğünü göstermiştir. Zira anayasa yalnızca devlet iktidarını örgütleyen pozitif bir metin değil aynı zamanda siyasal topluluğun ortak varoluşunu mümkün kılan bir meşruiyet ufkuna tekabül etmektedir. Bu nedenle 15 Temmuz; demokratik anayasal düzenin nihai güvencesinin hukuksal düzen içerisinde tecessüm eden millet iradesinde bulunduğunu teyit eden kurucu bir anayasal tecrübe olarak anlam kazanmaktadır. 15 Temmuz direnişi yalnızca bir ihanet teşebbüsünün bertaraf

edilmesinden ibaret olmayıp milletin tarihsel hafızası, iradesi ve devlet kurucu kudretini yeniden tahkim ettiği kurucu bir eşik olmuştur. Bu süreç, anayasal yurtseverlik temelinde kamusal yapının vesayetçi, cuntacı ve örgütsel tahakküm unsurlarından arındırılmasına; böylece devlet ile millet arasındaki meşruiyet bağının yeniden inşa edilmesine imkan sağlamıştır. 15 Temmuz'da yaşamsal bir refleksle harekete geçen irade-i milliye yalnızca kahramanca bir direnişin değil bu kadim coğrafyada millet olma bilinci ve ortak geleceği kurma kararlılığının tarihi bir tezahürü olarak hafızalardaki yerini almıştır.²⁴

²⁴ Muharrem Kılıç, "15 Temmuz: İrade-i Milliye Davası", *Türkiye*, 13 Temmuz 2017.

MUHARREM KILIÇ

Hukuk öğrenimini Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlamış, 2006'da doçentlik ve 2011'de de profesörlük kadrosuna atanmıştır. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun 2021-2025 arasında dört yıl başkanlığını yürüten Kılıç, öncesinde hukuk fakültesi dekanlığı, kamu hukuku bölüm başkanlığı, hukuk felsefesi ve sosyolojisi ana bilim dalı başkanlığı gibi birden çok akademik ve idari görevde bulunmuştur. Hukuk felsefesi ve sosyolojisi, karşılaştırmalı hukuk kuramı, hukuk metodolojisi ve insan hakları hukuku konuları akademik ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Akademik ilgisi doğrultusunda çok sayıda kitap, makale ve çeviriden oluşan bilimsel yayınlar ile ulusal ve uluslararası kongrelerde sunulmuş bildirileri bulunmaktadır. *Türkiye* gazetesinde üç yıl süreyle köşe yazarlığı yapan Kılıç'ın birden çok ulusal yayın organında (gazete, dergi ve televizyonlarda) aktüel hukuk-politik yorumları yer almıştır. Halen Adalet Bakanlığı müşaviri olarak görev yapmaktadır.

Darbeler ve Anayasal Meşruiyetin Sınırları: Hak ve Özgürlük Rejiminin Normatif Yıkımı

Muharrem Kılıç

L Hukuksal meşruiyetini halk egemenliği ve millet iradesinden alan anayasal düzenin silahlı güç kullanımı yoluyla ortadan kaldırılması ya da askıya alınması, modern anayasal düşüncenin temel meselelerinden birini oluşturmaktadır. Bu analiz, 15 Temmuz darbe girişimini “halk egemenliği ile çıplak güç” arasındaki ontopolitik gerilimin somutlaştığı, temel hak ve özgürlük rejiminin normatif yıkımına yönelik bir anayasal kopuş teşebbüsü olarak ele almaktadır. Çalışmada anayasal meşruiyet olgusu; norm ile kurucu halk iradesi arasındaki ilişki, güç ile şiddet arasındaki ontopolitik ayırım ve çoğulculuk ilkesi ekseninde temellendirilmektedir.

Bu kuramsal izlekte 15 Temmuz direnişi “anayasal momentler kuramı” ve “anayasal yurtseverlik” kavramı dolayısıyla incelenirken darbelerin yıkıcı niteliği ise hukukun üstünlüğü idesi ile temel hak ve özgürlükler rejiminin normatif bütünlüğü çerçevesinde analiz edilmektedir.

Anayasal düzen; halk egemenliği, temel haklar, hukuk devleti ve demokratik katılımın birbirini karşılıklı olarak mümkün kıldığı ilişkisel bir normatif bütünlük içinde varlık kazanmaktadır. Bu çerçevede 15 Temmuz direnişi; kurucu iradenin kriz anlarında anayasal düzeni yeniden inşa ve ihya eden koruyucu kapasitesini görünür kılan istisnai bir anayasal moment olarak değerlendirilmekte; darbe girişiminin akim kalması ise demokratik anayasal düzenin nihai güvencesinin hukuk içinde süreklilik kazanan millet iradesinde bulunduğunu teyit etmektedir.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL

www.setav.org